

ERIK DAHMÉN

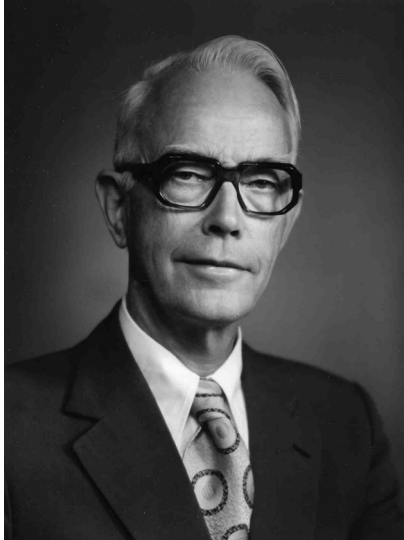
ERIK DAHMÉN FÖDDES 1916 i en lärarfamilj i Halmstad, där han hade sin uppväxt och skolgång. Med Halland skulle han fortsätta hålla kontakten, inte minst tack vare sitt sommarhus vid kusten i Haverdal. Han studerade sedan vid Lunds universitet där han först läste in en statsvetenskaplig grundexamen. En del av sitt hjärta lämnade han i Lund. Studiekamrater från den tiden fortsatte han att träffa livet igenom, gärna historiker.

Sin forskarutbildning påbörjade Dahmén tidigt och den inriktades på nationalekonomi. Hans handledare professor Johan Åkerman gav år 1936 sin tjugoföråriga doktorand i uppgift att fundera på felinvesteringsbegreppet. Åkerman var en något udda och konservativ ekonom, som gjorde så kallade strukturanalys medan han bekämpade keynesianers och Stockholmsskolans moderna sätt att i sina modeller arbeta med aggregerade, dvs. för hela ekonomin sammanslagna, makrofunktioner. Felinvesteringsbegreppet hade Åkerman hämtat från den österrikiske ekonomen Friedrich Hayek. Dahmén's redovisning kom 1942 i licentiatuppsatsen *Ekonomisk strukturanalys. Begreppet felinvestering som konjunkturteoretiskt instrument*. Om sparandet var segmenterat, menade han, fanns det inga garantier för att ökat sparande på makronivå skulle täcka nyinvesterings-

behoven, som ju också var segmenterade. Om man till exempel sparade inom stålindustrin underlättade det inte nödvändigtvis investeringarna inom detaljhandeln. Dessutom tillförde Dahmén ett tidsperspektiv; både sparande och investeringar var sekventiella, tidsbundna, alltså blir aggregeringen vid varje tidpunkt missvisande.

Disputationen skedde i Lund 1950 på avhandlingen *Svensk industriell företagarverksamhet; en kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919–1939*. Avhandlingen byggde på ett stort empiriskt material om enskilda industriers utveckling och hur deras omvandling gav samhälls-ekonomi dess dynamik. Dahmén's unika bidrag till teorin var det han kallade utvecklingsblock, vilket innebar att investeringar inom ett visst område skapar incitament till kompletterande investeringar. Olika industrier hamnar i spänningsfyllda samspel och ges nya möjligheter eller drabbas av undergång. Explosionsmotorns genombrott och bilismens framväxt betydde till exempel möjligheter inom bensinförsörjning, vägbygge, gummiindustri etc. För hästskofabrikerna och havreodlarna blev problemen av ett annat slag. Det var ytterst entreprenörers aktivitet i samspelet med teknologisk förändring som skapade framstegen, ett synsätt och en teoritradition som kom från den likaså österrikiske ekonomen Joseph Schumpeter, känd både för sitt begrepp *creative destruction* och för sitt stridsrop till sina ekonomkolleger att disaggregera sina sammansatta makromått, det var först på mikronivån man kunde förstå vad som hände.

Avhandlingen var ett mäktigt och, trots inspiratörerna, självständigt bygge. Att dess inflytande inom ekonomernas krets blev mindre än avhandlingen förtjänade är lätt att förstå. I Sverige var de dominerande Stockholmsekonomen fullt upptagna med att biträda statsmakterna med att detaljstyra samhälls-ekonomi enligt keynesiansk modell; de dahmén'ska idéerna föll i Sverige på rena hälleberget. Mellankrigstidens kriser hade satt sina spår; att lita till marknadens entreprenörer efter 1930-talets ekonomiska och politiska katastrofer låg knappast nära till hands. Inte heller utomlands gav avhandlingen något omedelbart eko. Den

skrevs på svenska och det dröjde nästan ett decennium innan den fick en engelsk översättning. Något riktigt stort intresse för att lansera sina idéer utomlands visade inte heller Dahmén.

Under 1940-talet hade Dahmén's karriär dessutom tagit en ny riktning, som innebar att han hamnade mitt i den aktuella ekonomiska debatten. Han hade efter licentiatexamen knutits till Industrins Utredningsinstitut i Stockholm, där han skrev sin avhandling färdig under bättre villkor. När han disputerat erbjöds han av Marcus Wallenberg arbete vid Stockholms Enskilda Bank som rådgivare. Det var för tjänsterummet på banken som den berömda, extra långa soffan specialtillverkades på chefens order. Bankengagemanget kombinerades med en professur i nationalekonomi med ekonomisk och social historia vid Handelshögskolan i Stockholm.

Under de följande decennierna var Dahmén oerhört flitig som lärare,

publicist och föredragshållare. Till sin repertoar kunde han tack vare bankengagemanget lägga större insikter i de finansiella marknadernas funktionssätt, något som passade väl i hans teoribygge. Mer än 500 större och mindre arbeten finns i hans publiceringslista.

Något av ett sidospår utvecklade han kring ett växande problem: hur skulle man kunna förena tillväxt med en bevarad miljö? År 1968 kom hans bok *Sätt pris på miljön*, med ett budskap som länge skulle förbli provokativt, nämligen att man skulle utnyttja marknadssystemet för att lindra belastningen på miljön. Först på 1990-talet fick vi i Sverige de första miljöskatterna, numera en självklar utgångspunkt för miljöpolitiken. Boken publicerades av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, SNS, en förening som Dahmén var med att grunda 1948 och sedan aktivt medverkade i.

Dahmén engagerades alltså inte i den svenska modellens keynesianska stall av rådgivande ekonomer. I stället blev han en outtröttlig kritiker med ett antal stående favoritämnen, alla mer eller mindre i harnesk mot den rådande ekonomiska politiken. Han gisslade exempelvis dess kortsiktighet och korporatism, som bland annat drev upp inflationen. En höjdpunkt i hans roll som ekonomisk-politisk debattör var ett symposium 1976 med titeln "Erfarenheter av blandekonomin". Symposiet var en sextioårshyllning till Dahmén, och gav honom själv tillfälle att summera och än en gång varna för den väg Sverige vandrade. Den ekonomiska krisen vid mitten av 1970-talet tydde också på att det kanske låg något i hans diagnos, att blandekonomin till sist skulle tvingas pendla tillbaka mot marknadslösningar efter att ha rört sig mot planekonomi under ett halvsekel.

Den nationalekonomiska disciplinen utvecklades under dessa år mot formaliserade metoder. Statistik och matematik blev allt viktigare redskap. Dahmén's invändningar mot dessa tendenser gick ut på att man inte tog hänsyn till den ekonomiska utvecklingens innehåll, dvs. de centrala drivkrafterna. Han gjorde här i salen två framträdanden, dels vid sitt in-

träde i Vitterhetsakademien 1977, dels i ett föredrag 1999. Trots de tjugotvå mellanliggande åren var budskapet i stort sett detsamma. De dominerande teorierna var för snäva, menade han; 1977 betonade han behovet av bättre empiri och historiska arbetsmetoder för att kunna bygga över klyftan mellan ekonomer och historiker. I sitt föredrag 1999 kritiserade han generellt forskare med alltför kvantifierande inriktning under rubriken *Fångenskap i redskapsboden?*

Dahmén ville gärna räkna sig till ekonomhistorikerna, särskilt på senare år, men han tyckte att de hade alltför lite av ”teoretiska glasögon” på sig för att göra sin del av arbetet för den ”överbyggande” teori han drömde om. Rent historisk vetenskap hade han mindre förståelse för; som ekonomer i allmänhet såg han primärt historien som en hjälpvetenskap. Ändå framstod han för många ekonomhistoriker som den svenske ekonom som man med fördel kunde anknyta till, särskilt förstås om man var intresserad av näringslivets utveckling. Han stod i spetsen när Institutet för ekonomisk forskning inrättades vid Handelshögskolan 1976.

Det blev mindre tid för det rent vetenskapliga arbetet efter 1950-talet. Kombinationen av kritisk granskning av politiken och en mer teoretisk kausalanalys fick han dock tillfälle att praktisera 1963, då han publicerade *Ekonomisk utveckling och politik i Finland*. Till ämnet skulle han återkomma 1984 i *Ekonomi i utveckling – Internationella och finska erfarenheter*. Båda böckerna var skrivna på finskt uppdrag. Det verkar som om det var lättare att ta ett helhetsgrepp på en ekonomi som befann sig på ett visst avstånd. Dahmén var också förtjust i samarbetet med Finlands Bank och tackade ogärna nej till att fira självständighetsdagen den sjätte december i Helsingfors. Dahmén var hallänning, lundensare och svensk, men också en smula finländare.

Uthålligheten och motståndskraften mot de rådande sanningarna gjorde Dahmén till en ovanlig vetenskapsman. Hans styrka hängde samman med ett naivt drag i hans personlighet. Som barnet i H.C. Andersens saga kunde han lita på sina egna intryck, säga att kejsaren var naken. Men

det rationella förnuftet styr inte samhällsutvecklingen; där verkar också helt andra krafter och sammanhang. Svensk politik och svensk ekonomi utvecklades under decennier på ett sätt som enligt Dahmén var helt felaktigt och orationellt, medan han själv stod bredvid, närmast förvånad, och så att säga såg processionen vandra vidare trots hans klarsynta kommentarer. Hans analys var på många sätt riktig, men hans tolkningar fick föga genomslag. När Dahmén av finansminister Gunnar Sträng i en debatt om statsbudgeten jämfördes med Cassandra, den ständigt varnande men aldrig trodda, konstaterade han på sin lugna halländska, tyvärr sedan debatten var över, att Cassandra faktiskt fick rätt till sist: hade inte trojanerna släppt in grekernas trähäst hade staden inte fallit. Trots det avrättades hon.

Å andra sidan: med tålmod kan man så småningom få rätt. Samhällsvetenskaplig teori liknar på sitt sätt konsten och modet, den rör sig mindre framåt än den går i cirklar. Det var vad som gynnade Dahmén på 1980-talet, då keynesianismen på allvar ifrågasattes. Den ekonomiska politiken återknöt till traditioner, som bara existerat som en nästan osynlig underström sedan 1930-talet, men envist omhulldats av Dahmén. ”Det våras för Dahmén” var rubriken på den uppmärksammade artikel från 1986 som till sist placerade honom i debattens centrum som en trogen schumpeterian och förespråkare av vad som då hade börjat kallas ”utbudsekonomi”. Synsättet hade under stort motstånd till sist trängt sig in också i Sverige från sina baser i Reagans USA och Thatchers Storbritannien.

Särskilt bland ekonomhistoriker i Lund och inom forskningsinstitutioner som det näringslivsanknutna institutet Ratio har man på senare år rekonstruerat en teorilinje från Åkerman till Dahmén som man kallar ”den svenska tillväxtskolan”. På ett märkligt sätt aktualiserades Dahmén på sin ålders höst och blev mer läst och uppskattad än någonsin.

Sammanhängande med Dahmén's fruktbara naivitet var ett drag av om inte direkt hjälplöshet, så i varje fall brist på praktisk läggning. Han kunde

vara frontfigur eller till och med hjälte i många sammanhang, men när det gällde att konkret bygga organisationer eller leda församlingar fanns det sådana som var mer lämpade. Detta drag präglade också hans kontakter med näringslivet. Han kunde göra nytta för kretsen kring Stockholms Enskilda Bank när det gällde att representera banken på en konferens eller att hjälpa Marcus Wallenberg med ett mer generellt hållet anförande. Hans akademiska erfarenheter, kombinerade med hans liberala grundsyn, var då en stor tillgång. När man närmade sig den praktiska verksamheten blev det värre; ”Så går det inte till, förstår du Erik” kunde Marcus Wallenberg säga efter en alltför lång utläggning om de dahméniska utvecklingsblocken.

Dahmén var ingen skolbildare med stora skaror kring fötterna. Men han var nyfiken på andra ämnesområden, hade alltid en prövande och intellektuell hållning. Förmågan att lyssna, tänka färdigt och ta sig tid att resonera gjorde att han inte minst på Handelshögskolan i Stockholm kunde fungera som en god akademisk mentor. Dahmén var uppbyren som få i det akademiska systemet. Han blev hedersdoktor, medlem av akademier, föremål för symposier, mottagare av utmärkelser och han hade ingenting emot något av detta. Han tyckte om att röra sig i det akademiska samhället. Här i Vitterhetsakademien var han trägen deltagare i sammankomster, också när krämporna satte in mot slutet av hans liv. Han gick bort 2005, 88 år gammal.

Erik Dahmén var en ovanlig människa som gjorde ett tydligt avtryck i sin svenska samtid, både i sin vetenskaps utveckling och i den politiska debatten. Dessa insatser borgar för att han inte kommer att bli bortglömd.

Ulf Olsson